

Maria Krystyna SZMIGEL

Henryk SZALENIEC

Obwodowa Komisja Egzaminacyjna w Krakowie

OBSERWATOR OSOBĄ SPOŁECZNEGO ZAUFANIA W SYSTEMIE OCENIANIA ZEWNĘTRZNEGO

Zgodnie z Zarządzeniem MEN z 21 marca 2001 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych (rozdz. 7, §114) sprawdzian i egzamin będzie organizowany w szkołach, do których uczęszczają uczniowie.

Za przygotowanie i przeprowadzenie egzaminu w szkole odpowiada przewodniczący szkolnego zespołu, powołany przez dyrektora okręgowej komisji egzaminacyjnej, którym jest najczęściej dyrektor szkoły lub upoważniony przez niego pracownik.

W trakcie egzaminu pisemnego na sali będą znajdowały się trzy osobowe zespoły nauczycieli nadzorujące jego przebieg. Będą to nauczyciele z macierzystej szkoły ucznia, uczący innego przedmiotu niż egzaminacyjny.

Na sale egzaminacyjne mają prawo wstępu także pracownicy nadzoru pedagogicznego oraz delegowani przedstawiciele Centralnej Komisji Egzaminacyjnej.

Dyrektor okręgowej komisji może powołać osoby, którym powierzy zadanie polegające na sprawdzeniu prawidłowości przebiegu sprawdzianu lub egzaminu. Zadanie to może powierzyć nauczycielom i pracownikom komisji okręgowych.

Za zgodą dyrektora komisji okręgowej obserwatorami sprawdzianu lub egzaminu mogą być przedstawiciele szkół wyższych, publicznych placówek doskonalenia nauczycieli oraz wychowawca klasy, do której uczęszcza zdający.

KAŻDA OSOBA Z ZEWNĄTRZ W SZKOLE TO ŹRÓDŁO OCEN PRZEBIEGU EGZAMINU

Osoba z zewnątrz, która zgłosi się do szkoły z upoważnieniem, będzie traktowana jednako jako osoba kontrolująca (monitorująca) prawidłowość przeprowadzenia egzaminu, której opinia wyrażona na zewnątrz w formie pisemnej czy ustnej ma dać obiektywną ocenę zastosowania się wszystkich odpowiedzialnych za przeprowadzenie sprawdzianu czy egzaminu do stosownego rozporządzenia i wszelkich instrukcji płynących z okręgowych komisji w sprawie jego przeprowadzenia.

Obserwatorzy mieliby m.in. obserwować, czy dołożono starań, aby cały przebieg egzaminów — zwłaszcza dla młodszych dzieci — był jak najbardziej „naturalny”, żeby uniknąć przesadnego wzruszenia egzaminacyjnego, oraz o to, aby uczniowie nie zbagatelizowali sobie egzaminów.

Ważne jest, aby wszyscy uczestnicy systemu egzaminacyjnego, w tym przede wszystkim uczniowie, nauczyciele szkół, do których uczęszczają egzaminowani uczniowie i szkół

wyższego szczebla oraz ich rodzice, byli przekonani o potrzebie jednakowego traktowania uczniów podczas egzaminów (nie dotyczy to uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych).

W toku przygotowań do egzaminów należy zwrócić uwagę wszystkim nauczycielom nadzorującym i przeprowadzającym egzaminy, jak ważną rolę odgrywa postawa wobec egzaminowanych. Postawa słuszna ze względu na właściwy sens egzaminów mobilizuje do wysiłku umysłowego, nie denerwuje nadmiernie i nie odwraca uwagi od treści zadań.

OBSEWATOR WAŻNY ZE WZGLĘDU NA ZAMIARY WYKORZYSTANIA INFORMACJI EGZAMINACYJNEJ

Egzaminy zewnętrzne po raz pierwszy stworzą szansę na poznanie efektów naszych działań dydaktycznych w stosunku do całej populacji uczniów w warunkach, jakie dostajemy do dyspozycji (standardy sposobności, czyli liczba godzin przeznaczona na realizację programu, liczba uczniów w klasie, wyposażenie pracowni itp.).

Będziemy mieli możliwość poznania zróżnicowania osiągnięć uczniów badanych w tych samych warunkach organizacyjnych i zakresach wiadomości i umiejętności.

Poznanie ich może przyczynić się do formułowania wniosków do doskonalenia takich dokumentów, jak informatory i syllabusy, które pewnie w kolejnych edycjach w przyszłości będą zawierały doprecyzowane umiejętności (zoperacjonalizowane) i ustopniowane wymagania egzaminacyjne. Ich znajomość może pociągnąć za sobą konieczność weryfikacji treści programowych lub metod pracy z uczniami.

Należy mieć nadzieję, że nie zabraknie środków finansowych na ustalenie przynajmniej najważniejszych przyczyn zróżnicowania wyników uczniów na podstawie badań kontekstowych prowadzonych przez szkoły, kuratoria, pracownię i placówki diagnozy edukacyjnej, wyższe uczelnie czy inne instytucje naukowo-badawcze, a następnie na wsparcie merytoryczne i organizacyjne szkół i rejonów oświatowych tego wymagających.

Do wartościowania wyników osiągniętych przez uczniów uprawnieni są przede wszystkim sami zainteresowani, a więc nauczyciele, uczniowie, ich rodzice, organy prowadzące i nadzorujące szkoły. Punktem odniesienia będą średnie wyniki statystycznego ucznia w całej badanej populacji, uczniów województwa, powiatu czy gminy. Aby jednak z wielką wnikliwością, wieloaspektowo móc analizować wyniki pomiaru dydaktycznego, musimy z niezwykłą starannością zadbać o zapewnienie obiektywizmu sytuacji egzaminacyjnej.

Jeżeli chcemy być pewni, że materialne dowody wiedzy i umiejętności, które będą przedmiotem oceny (wypełnione arkusze egzaminacyjne), były wynikiem samodzielnej pracy, a więc że sprawdzian i egzaminy zostały przeprowadzone zgodnie z przepisami, o których była mowa, to trzeba mieć pełny wgląd w przebieg egzaminu na każdej sali, w której będzie on przeprowadzany.

Od wzajemnego zrozumienia ról, jakie będą przypadały nauczycielom — nadzorującym przebieg egzaminu we własnej szkole oraz obserwatorom egzaminu w innej szkole — zależeć będzie możliwość rzetelnego zdiagnozowania wybranych zakresów osiągnięć uczniów.

PODDAĆ SIĘ SPOŁECZNEJ KONTROLI

Osoba z zewnątrz, „obserwator — w jednej z ról, przewidzianych w §114²⁹, ma m.in. uwiarygodnić naszą nauczycielską dojrzałość emocjonalną i wartości etyczne, jakie posiadamy, mimo że weryfikowanie nauczycielskich wartości etycznych odbywa się przez uczniów i ich rodziców tak często, jak w żadnej innej grupie zawodowej. W sytuacji egzaminu zewnętrznego podlegają one dodatkowo społecznej ocenie jak każda dziedzina życia, niezależnie od tego, czy ktoś ma dzieci i wnuki chodzące do szkoły, czy nie.

Pamiętać jednak należy, że jak każda grupa zawodowa narażeni jesteśmy na indywidualne naciski społeczne w tym większym stopniu, im więcej decyzji związanych z oceną pracy każdego ucznia zależy bezpośrednio od nas. W związku z tym do nas, nauczycieli kierowane są różne oczekiwania pomocy dzieciom w sytuacji egzaminacyjnej. Napływają one z różnych stron, od znajomych, krewnych, sąsiadów, osób wobec których pozostajemy w zależności służbowej, czasem także od koleżanek i kolegów z innych szkół, od przedstawicieli innych zawodów itp. Reasumując, im wyższe jest społecznie znaczenie wyniku egzaminu, tym silniejsza presja na nauczycieli.

Wszyscy zatem musimy odpowiednio wcześniej sami się przygotować i przygotować innych na ten społeczny sprawdzian dojrzałości, niezwykle ważny ze względów wychowawczych. Musimy mieć pewność, że wszystkim nam zależy na zapewnieniu samodzielności pracy każdego z uczniów, który podczas egzaminu nie powinien napotkać na sformułowania, których nie rozumie i w związku z tym chciałby o coś zapytać. Wszyscy muszą wiedzieć, że podczas egzaminu muszą sobie radzić sami, najlepiej jak to tylko możliwe.

W KAŻDEJ SALI EGZAMINACYJNEJ OBSERWATOR ZEWNĘTRZNY

Jeżeli ktokolwiek wątpi, czy istnieje możliwość organizacyjna wprowadzenia nauczyciela z zewnątrz do każdej sali egzaminacyjnej w charakterze obserwatora sprawdzającego zgodność przeprowadzenia egzaminu z procedurami, chcemy zapewnić, że tak. Nie jest ona tylko wymysłem naszego umysłu, ale została sprawdzona empirycznie. Po dwu latach doświadczeń kierowania obserwatorów do losowo wybranych szkół w pierwszym roku, a w kolejnym — po jednym obserwatorze na szkołę, przyszła kolej na zastosowanie pełnej obserwacji przebiegu egzaminu w każdej sali. O celowości takiego monitoringu nie trzeba chyba nikogo przekonywać. Zaplanowano go zgodnie z powszechnym oczekiwaniem dyrektorów szkół, nauczycieli i rodziców oraz nauczycieli oceniających prace z badań kompetencji.

Zwróćmy uwagę, jakie wypowiedzi zamieścili w sondażu ankietowym nauczyciele, dyrektorzy i członkowie zespołów oceniających. Oto kilka przykładów.

- Uczniowie powinni pisać samodzielnie!
- W szkołach powinny być komisje zewnętrzne, zdarzają się bowiem jeszcze (choć zdecydowanie rzadziej niż dawniej) przypadki odpisywania w całych zespołach klasowych.
- Egzaminy powinny odbywać się przy zupełnie obcych komisjach, aby uniknąć masowego odpisywania.

- Obserwatorzy w czasie trwania egzaminów powinni być w każdej sali, powinni mieć uprawnienia do przerywania egzaminu lub odebrania prac w przypadku stwierdzenia ewidentnego odpisywania.
- Obserwatorzy powinni być spoza gminy.
- Na sali powinien być więcej niż jeden obserwator.
- Powinien być opracowany ścisły regulamin przebiegu odbioru prac, gdyż w tym krytycznym i niedopracowanym momencie dochodzi do odpisywania zadań.
- Oceniając prace często napotykałam na identyczny błąd w zadaniu, np. u kolejnych 10 uczniów.
- Powinno się stosować surowe konsekwencje dla szkół, w których wystąpiło nagminne odpisywanie — powtórzony egzamin! Taka sytuacja jest bardzo krzywdząca dla uczniów piszących samodzielnie.

Wypowiedzi te świadczą o dużej dezaprobie dla nieetycznych zachowań, które miały miejsce w niektórych szkołach. Świadczą także, że zjawisko przyzwalania na odpisywanie czy wręcz ułatwianie odpisywania nie jest rzadkością w naszych szkołach.

W formie obserwacji sytuacji odpowiadającej egzaminowi zewnętrznemu przeprowadzono monitoring w 1463 szkołach (każdej) i 2358 salach (każdej sali egzaminacyjnej) podczas badań kompetencji uczniów z języka polskiego i matematyki klas VIII w województwie małopolskim w roku szkolnym 1999/2000.

Celowe więc wydaje się poświęcenie uwagi organizacji tego trudnego zadania.

Najważniejsze jest to, by organizator egzaminu był przekonany o takiej potrzebie i umiał zjednywać życzliwość organów dążących do realizacji tego zadania. Kuratorium w tym zakresie było realizatorem postulatów środowiska nauczycielskiego, które domagało się pełnej kontroli warunków we wszystkich salach, w związku z tym uzyskało wsparcie wszystkich zainteresowanych stron obiektywnymi wynikami uczniów. Takie przekonanie mieli przede wszystkim dyrektorzy i wizytatorzy kuratorium w Krakowie przeprowadzający badanie kompetencji, nauczyciele oceniający prace uczniów i analizujący ankiety uczniów, nauczycieli, rodziców i dyrektorów szkół, pracownicy OKE w Krakowie.

Dyrektor Wydziału Szkolnictwa Podstawowego, Gimnazjalnego i Wychowania Przed-szkolnego wystąpił do wszystkich dyrektorów szkół z prośbą o przesłanie pisemnych informacji o liczbie sal, w których zostaną przeprowadzone badania na terenie szkoły oraz imienny wykaz nauczycieli-obszawatorów, których liczba winna być taka sama jak liczba ww. sal („nauczyciele-obszawatory zgodnie z Regulaminem będą nadzorowali przebieg badań we wskazanych placówkach”). Informację tę należało przekazać do 10 marca, a więc na dwa i pół miesiąca przed egzaminem. Pracownicy kuratorium sukcesywnie przypisywali nadesłane kandydatury nauczycieli do szkół odległych od ich miejsca pracy. Przygotowano upoważnienia i przekazano je wraz z instrukcją za pośrednictwem dyrektorów szkół podczas szkoleniowego spotkania organizowanego w rejonach egzaminacyjnych.

Każdy obserwator otrzymał krótką instrukcję i protokół. Instrukcja zawierała informację o zakresie obserwacji w ramach nadzoru przebiegu badań z odesłaniem do odpowiednich punktów w instrukcji: czas obserwacji od 15 minut przed rozpoczęciem egzaminu do momentu zabezpieczenia prac uczniów włącznie; konieczność okazania stosownego upoważnienia dyrektorowi szkoły; po zakończeniu obserwacji nadzorowanie zabezpiecze-

nia prac i złożenie podpisu na kopercie z pracami; jeżeli w danej szkole był więcej niż jeden obserwator, to podpis składało minimum dwóch obserwatorów.

Obserwator lub obserwatorzy po zakończeniu pracy przez szkolną komisję sporządzali jeden protokół w dwóch egzemplarzach. Oryginał protokołu pozostawał w szkole, a kopię przekazano do właściwej Rejonowej Komisji Oceniającej. Ujednolicony wzór protokołu przedstawiono w załączeniu. Na podkreślenie zasługuje jego jednostronicowy zapis i prostota w wypełnianiu wynikająca z faktu występowania 7 pytań zamkniętych na 10 występujących w protokole.

W przypadku, gdy zostało stwierdzone naruszenie regulaminu badań, obserwator był zobowiązany powiadomić przewodniczącego zespołu ds. kompetencji lub Małopolskiego Kuratora Oświaty.

Spostrzeżenia oceniających przebieg egzaminów obserwatorów potwierdzają zasadność kierowania obserwatorów do szkół, lecz nie rozwiązuje to wszystkich problemów związanych z obiektywnym przeprowadzeniem egzaminu. Być może dlatego, że generalnie nauczyciele-obszernicy kierowani byli do szkół w obrębie tej samej gminy, brano bowiem pod uwagę łatwość i minimalizację kosztów dojazdu, które pokrywał dyrektor delegujący. Tylko w kilku przypadkach na wniosek zainteresowanych gmin nastąpiła między nimi wymiana.

Protokoły były przeczytane w ciągu kilku dni po egzaminie przez wizytatorów biorących udział w pracach w Rejonowych Komisjach Oceniających. Niektóre z nich przedstawiono nauczycielom na spotkaniach podsumowujących wyniki oceniania prac egzaminacyjnych. Planowano także sięgnąć po nie we wszystkich sytuacjach odwoławczych, dotyczących kwestionowania przestrzegania regulaminu przeprowadzenia badań. Nie opisano jednak do tej pory wszystkich spostrzeżeń z sal egzaminacyjnych zanotowanych przez obserwatorów. Ze względu na bogaty materiał empiryczny, jaki stanowią protokoły z 1463 szkół (2358 sal, w których przeprowadzono egzamin z języka polskiego, a potem matematyki) warto po niego sięgnąć, by podjąć działania w kierunku uniknięcia powtórzenia znanych z doświadczenia i opisanych przypadków niezastosowania się zespołów nadzorujących do regulaminu egzaminacyjnego.

CZY KAŻDY ZEWNĘTRZNY OBSERWATOR WINIEN POZOSTAWIĆ NOTATKĘ W SZKOLE O WYNIKACH SWOJEJ OBSERWACJI?

Powinien to zrobić, aby utrwalić wrażenie, oddać emocje, nie zniekształcić obserwacji pod wpływem zamazywania się obrazu i rozmów prowadzonych ze znajomymi. Dotyczy to także pracownika organu nadzorującego czy Centralnej Komisji Egzaminacyjnej, a nawet przedstawicieli szkół wyższych, placówek doskonalenia nauczycieli czy wychowawcy klasy.

Notatki stanowią kopalnię materiału badawczego dla studentów, pracowników wyższych uczelni i innych placówek naukowo-badawczych.

Nowa forma egzaminów daje możliwość podjęcia szeregu prac badawczych, dewaluacyjnych, zarówno pod względem oceny wszystkich materiałów zastosowanych do badania osiągnięć uczniów, jak i ich zgodności z innymi dokumentami normującymi ich trafność i regulaminowy przebieg, a także ocenę wyników uczniów w kontekście wysiłku włożonego w ich osiągnięcie, aspiracji uczniów, rodziców i nauczycieli. Obserwacja pracy

uczniów nad rozwiązywaniem zadań egzaminacyjnych mogłaby stanowić także jeden z ważnych elementów realizacji planu badawczego. Mamy nadzieję, że uda się nam nawiązać współpracę z wyższymi uczelniami pedagogicznymi, a także zakładami pedagogiki i psychologii oraz dydaktyk szczegółowych, które włączą się w ten proces badawczy i zapewnią jego poprawność metodologiczną. Pierwsze efekty takiej współpracy prezentujemy podczas konferencji. Zapraszamy także do wypracowania katalogu zmiennych decydujących o zróżnicowaniu osiągnięć uczniów, które chcielibyśmy zbadać podczas zewnętrznych egzaminów.

LITERATURA

Pieter J., 1973, *Egzamin obiektywny*, Warszawa.

Szaleniec H., Szmigel M. K., 2000, *Informator. O wynikach badania kompetencji uczniów klas VIII w województwie małopolskim w roku 1998/99*, Kraków.

Szmigel M. K., Szaleniec H., 2000, *Badania kompetencji uczniów klas VIII z języka polskiego i matematyki w województwie małopolskim w roku 1999/2000* (maszynopis w Kuratorium i OKE w Krakowie).